

Ferenc pápa és a *bonum commune*

I. Az Antikrisztus Szent Péter trónján?

A *La Stampa* 2019. augusztus 9-i számában megjelent interjújának egy helyén Ferenc pápa így fogalmaz: „a szuverenizmus elborzaszt, mert mindig háborúhoz vezet.” Jóllehet Európa történelmi, kulturális és földrajzi egységét meg kellene őrizni, a pápa a szuverenizmust az elszigetelődés magatartásának tartja, s ennek értelmében fejezi ki aggodalmát, mondván: „olyan szónoklatokat hallunk, amelyek Hitler 1934-es beszédeire emlékeztetnek.”¹ Hasonlóképp fogalmaz az *Álmodjunk együtt* című interjúkötetében: „Hallgatván manapság egyik-másik populista vezetőnk, az 1930-as évek jutnak eszembe, amikor némelyik demokrácia látszólag egyik napról a másikra diktatúrába torkollott... populista vezetők nagyhangú szónoklataikkal felizgatják a tömegeket, sérelmeket, gyűlölködést szítva képzeltek ellenségekkel szemben, hogy eltereljék hallgatóságuk figyelmét a valós problémákról... A diktatúrák mindig így kezdődnek: elvetik a félelem magvát a nép szívében, aztán felajánlják, hogy megvédik őket félelmük tárgyától... olyan emberekre tesznek nagy hatást ezzel, akik már nem is vallásosak, de nemze-

tük örökségét egyfajta identitásnak tekintik.”²

A pápának az érintett téma iránti konzekvenciáját és elkötelezettségét illusztrálандó, még két helyre utalnék. 2018 szeptemberében a *Xenofóbia, rasszizmus és a populista nacionalizmus a globális migráció tükrében* című konferencián elmondott beszédében az alábbiakat mondta: „Olyan időket élünk, amikor mintha új életre kelnének és terjednének azok a nézetek, amelyekről sokan azt hitték, hogy már túlhaladottak. A gyanú, a félelem, a megvetés, sőt a gyűlölet azokkal az egyénnel és csoportokkal szemben, akiket etnikai, nemzeti vagy vallási hovatartozásuk alapján másnak ítélnék meg, és mint ilyeneket, nem tartják őket méltóknak, hogy teljes egészében részt vegyenek a társadalom életében. Továbbá ezek a nézetek igen gyakran az intolerancia, a diszkrimináció vagy a kirekesztés gyakorlatához járulnak hozzá, súlyosan sértve az érintettek emberi méltóságát és alapvető jogait, beleértve az élethez, a testi és erkölcsi integritáshoz való jogot. Sajnos még az is előfordul, hogy a politika világában engednek a kísértésnek, és kihasználva egyes csoportok félelmeit vagy nehézségeit, a rövid távú választási érdekek

¹ Ferenc pápa: „Il sovrano mi spaventa, porta alle guerre”, *La Stampa*, 2019. augusztus 9. <https://www.lastampa.it/vatican-insider/it/2019/08/09/news/papa-francesco-il-sovrano-mi-spaventa-porta-alle-guerre-1.37325868>

² *Álmodjunk együtt. Út egy jobb jövő felé. Ferenc pápa és Austen Ivereigh beszélgetései alapján* (a továbbiakban ÁE), 21. Század Kiadó, Budapest, 2020. 188–189. Fordította Simonyi Ágnes.

mentén illuzórikus ígéreteket tesznek.”³

S egy 2019-es kongresszusi beszédeben a nácizmus újra felbukkanó jelképeire és megnyilvánulásaira hívta fel a figyelmet, jelezve, hogy a társadalmi rendért és békességért felelős kormánytisztviselők körében akadnak, akik „a zsidók, a cigányok, a homoszexuálisok üldözésével a gyűlöletkultúra par excellence modelljét valósítják meg”, hogy aztán velük szemben szögezze le: „Legyünk éberek, hogy mind a világi, mind az egyházi életben elkerüljünk mindenfajta egyezségkötést az ilyen eltévelyedésekkel.”⁴

S ha a fentiek mellett tudatosítjuk Ferenc pápa ökológiai elkötelezettségét – a *Laudato si'* (*Áldott légy*) kezdetű, 2015-ben megjelent enciklikáját az ökológiai-környezetvédelmi kérdéseknek szentelte, s a legutóbbi időkben rendszeresen tér vissza az ököcidium („ecocidia”), azaz a természet elleni bűncselekmény fogalmához, amit „Isten és az embertárs, a közösség és a környezet elleni cselekedetként vagy mulasztásként” határoz meg, s amit „a szolidaritás hiányából fakadóan” „a jövő generációival szemben” követ el az em-

beriség⁵ –, akkor aligha tekinthető véletlennek, hogy – említésre is méltatlannak tartva a teológiai és politikai szellemiségükben, valamint stiláris alpáriságukban mélyen szint alatti hazai megnyilvánulásokat – Ferenc pápát a politizáló szekuláris kritika gyakran baloldali elhajlóként, szélsőséges liberálisként, szélsőbaloldaliként vagy marxistaként hozza szóba, szakrális vitapartneri pedig eretnekséget emlegetnek, s személyében fedezik föl az Antikrisztust.

Ez utóbbira talán a legélesebb példa Gerhard Ludwig Müller bíboros, a Hittani Kongregáció korábbi prefektusa (XVI. Benedek pápától elnyert tisztségét Ferenc pápa 2017-ben nem hosszabbította meg), aki 2019-ben közzétett *Glaubensmanifest* c. nyilatkozatában bírálva Ferenc pápának az *Amoris laetitia* (*A családban megélt szeretetről*) kezdetű apostoli buzdítását, nyilatkozatának legelején János evangéliumának sorait idézi („Ne nyugtalankodjék a szívetek” – János 14,1),⁶ s öt pontra tagolódó szövegének első pontja alatt János első levelére hivatkozva a Jézus Krisztus istenségét tagadó

⁵ Discorso del Santo Padre Francesco ai partecipanti al XX congresso mondiale dell'Associazione Internazionale di Diritto Penale, ld. i. m.

⁶ Müller bíboros a János-evangéliumból vett idézetet német fordításban ekként idézi: „Euer Herz lasse sich nicht verwirren!” A német fordítás („Ne hagyjátok nyugtalanítani a szíveteket”) a görög szöveget („Mé tarasszeszthó hümón hé kardia”) értelmező, s a görög szöveggel nem ellentétes fordítás, amely a bíboros Ferenc pápával szembeni üzenetét még erősebbé és egyértelműbbé teszi. Lásd Kardinal Müller veröffentlicht „Glaubensmanifest” über katholische Lehre, CNA Deutsch, 2019. február 8. <https://de.catholicnewsagency.com/story/kardinal-muller-veroeffentlicht-glaubensmanifest-uber-katholische-lehre-4291>

³ „Discorso del Santo Padre Francesco ai partecipanti alla conferenza mondiale sul tema „Xenofobia, razzismo e nazionalismo populista, nel contesto delle migrazioni mondiali”, 2018. szeptember 20. https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2018/september/documents/papa-francesco_20180920_conferenza-razzismo.html

⁴ „Discorso del Santo Padre Francesco ai partecipanti al XX congresso mondiale dell'Associazione Internazionale di Diritto Penale”, 2019. november 15. https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/november/documents/papa-francesco_20191115_diritto-penale.html

Antikrisztust hozza szóba, valamint „a régi eretnekségbe” történő visszazuhanást említi meg.⁷

A politikai támadások sorából kiemelkedik a szuverenizmus egyik meghatározó agytrösztjének, Steve Bannonnak, Donald Trump egykori stratégiai tanácsadójának eltökélt pápaellenessége, aki a Vatikánt egyenesen szélsőbaloldali (far-left) zöldpártnak nevezte, a pápát Trump kereszténységének megkérdőjelezése miatt „otrombának”, aki abszolút a zöldek nyelvén beszél, a latin-amerikai felszabadítási teológiát „kulturális marxizmusnak”, a pápát kulturális marxistának, valamint globalista politikusnak mondta, hangot adván annak, hogy személyében a frankfurti iskola Rómába költözött. Ezért Bannon egyházszakadást vizionált, s tervbe vette egy jobboldali akadémia megalapítását, egy „populista gladiátoriskolát” a Rómától délre fekvő Trisulti városának 800 éves kolostorában, a Dignitatis Humanae Institute eszmei támogatásával és Matteo Salvini politikai segédletével, hogy a nyugati világ „eredeti” és „valódi” keresztény tanításának központjává váljék, afféle ellen-Rómává, ám miután elvi megfontolásokat követően a vállalkozásból kivonult Raymond Burke amerikai bíboros, a nagyszabású terv csendben elhalni látszik.⁸ S hasonlóképpen aggat-

⁷ Uo. Ugyanitt említendő meg, hogy a pandémiát néhány fundamentalista keresztény közösség a „sátánista és szabadkőműves” Ferenc pápa (aki valójában nem pápa, hanem az Antikrisztus) bűneiért az egész emberiségre mért isteni csapásként értelmezte. Lásd Alberto Maggi: Papa o anticristo? Il biblista Maggi e gli attacchi a Bergoglio nei giorni del virus, ilLibraio.it, 2020. április 27. <https://www.illibraio.it/news/storie/bergoglio-coronavirus-1367991/>

⁸ Edvard Pentin: Steve Bannon: Crisis in

ta rá Ferenc pápára – „akinek van képe Ferencnek nevezni magát” – az „argentín marxista” címkéjét Antonio Martino, az egykori Berlusconi-kabinet hadügyminisztere, akit a pápának a vagyonkoncentrációból fakadó – már-már kezelhetetlenné vált és súlyos társadalmi feszültségeket generáló – egyenlőtlenségekről kifejtett gondolatai ragadtattak ellentmondást nem tűrő világnézeti és ideológiai ítékezésre.⁹

A kérdés mindössze annyi: a hol kulturális marxizmussal, hol globalista és zöldpolitikával, hol szélsőbaloldalisággal vádolt, nem mellesleg „antikrisztusi tanokat hirdető eretnek” pápa személyében vajon (az egykori *Cion bölcseinek jegyzőkönyvei* eligazítását szem előtt tartva) tényleg a klasszikus marxista és a frankfurti neomarxista hagyományral kiegészülő jelenkori „far-left” mozgalmak és zöldpolitikák eszmei eklektikáját kívánta-e a háttérhatalom Szent Péter trónjára ültetni?

Azok a támadások, amelyek Ferenc pápát érték az elmúlt időszakban, érkezhettek akár egyházi kö-

the Church Will Worsen, Laity Needs to Act, 2019. június 6. <https://edwardpentin.co.uk/steve-bannon-predicts-crisis-in-the-church-will-worsen-laity-needs-to-act/>

Bill McCormick, S. J.: Steve Bannon's dubious crusade, America Magazin, The Jesuit Review, 2019. szeptember 4. <https://www.americamagazine.org/faith/2019/09/04/steve-bannons-dubious-crusade>

Steve Bannon loses battle to set up rightwing political academy in Italy, The Guardian, 2021. március 15. <https://www.theguardian.com/us-news/2021/mar/15/steve-bannon-italy-rightwing-political-academy-dignitatis-humanae-institute>

⁹ Francesco Curridori: „Il Papa? Un marxista argentino che si fa chiamare Francesco”, ilGiornale.it, 2020. december 8. <https://www.ilgiornale.it/news/politica/papa-marxista-argentino-che-si-fa-chiamare-francesco-1907996.html>

rökből, a pápát eretneknek vagy az Antikrisztus megtestesülésének kiáltva ki, de érkezhettek világi oldalról is, a pápa személyében a háttérhatalom baloldali vagy egyenesen kommunista ügynökét fedezve fel, még akkor is, ha a kritikák olykor teológiai megfontolásokat is tartalmaztak, kivétel nélkül politikai indíttatású bírálatoknak tekinthetők. Ferenc pápa a katolicizmus hordozta egyetemesség (katholikus) elvéhez ragaszkodva kísérel meg választ találni azokra a kihívásokra, amelyek a globalizáció révén univerzálisakká váltak, az egész emberiséget egyként érintő súlyos és mielőbbi megoldásra váró feszültségekké, amelyekre kizárólag közösen megalkotott, határokon átívelő válaszok adhatók. Ehhez az egész emberiségnek – Assisi Szent Ferenc nyomán mint nagy családnak – egyfajta érték- és érdekközösségé kell válnia. A pápa e „megkövetelt” egyetemesség vagy univerzalitás kiindulópontjának a közjó (bonum commune) hagyományos keresztény fogalmát tekinti, amely az emberiség közös gondolkodásának legalkalmasabb elvi kiindulópontjául szolgálhat. Eközben kétségtelen tény, hogy a hagyományos keresztény közjó fogalma teológiai és politikai értelemben egyaránt szembekerül a különféle populista, szuverenista vagy nacionalista gondolatkörökkel, amelyek a közjó realizálását – különféle megfontolások nyomán – a nemzeti keretek közé leszűkíthetőnek gondolják, vagy még pontosabban, csak e keretek között tartják megvalósíthatónak. Ám a pápa szerint minden olyan kísérlet, amely a szupranacionális megoldások helyett a nemzeti kereteket javasolja, valójában nem megoldás,

épp ellenkezőleg: a történelem hordozta tanulságokat szem előtt tartva újabb tragédiák és véres konfliktusok kiváltója lehet, semmi egyéb.

II. A keresztény uralkodó mint *bonum commune*

A sienai Palazzo Pubblico Sala della Pace, azaz a Béke termében, vagy más néven Sala dei Nove, azaz a Kilencek termében látható Ambrogio Lorenzetti 1338–1339 között festett *A Jó és a Rossz kormányzás allegóriája és ezek hatásai (Le Allegorie del Buono e Cattivo Governo e dei loro Effetti)* című freskóciklusa.¹⁰ A Jó kormányzás központi alakja a terem északi falán látható, amely naptól megvilágított, épp szemben a déli fal ablakával, a terem egyetlen természetes fényforrásával, amely átengedve a napfényt, természetes fényjátékot biztosít, „természetadta módon” célba véve a Jó kormányzás méreteinél fogva is kiemelkedő központi alakját. A kintről beérkező fényt a Szent Ferenc megénekelte *Frate Sole*, azaz a Napfivér biztosítja, „Aki a nappalt adja és aki reánk deríti a te világosságod. / És szép ő és sugárzó, nagy ragyogással ékes: / a te képed, Fölséges.”¹¹ A freskó főalakjára

¹⁰ A freskóegyüttes eredeti címe nagy valószínűséggel „Háború és béke” lehetett, a most használatos elnevezést csak a későbbiekben kapta meg az alkotás. Lásd Maria Luisa Meoni: *Utopie et réalité dans le bon gouvernement d’Ambrogio Lorenzetti. Typologies formelles dans la représentation des actions de l’homme. Une analyse anthropologique*, Éditions IFI, Firenze, 2007. 13.

¹¹ „Cantico de le Craeture, De lo Frate Sole”, in: *Beati Patris Francisci Assisiatis opera omnia secundum editionem Fr. Lucae Waddingi Hiberni...recognito adject Joh. Jos. von der Burg*, Coloniae, Bonnae et Bruxellis, J. M. Heberle, 1849. 150. Magyarul: „Naphimnusz”, in: *Az egyszerűség útja. Assisi Szent Ferenc írásai*, Szent István Társulat,

irányuló napfény a maga allegorikus ikonográfiájával felerősíti és részleteiben összeköti, eggyé forrasztja a freskó valamennyi szereplőjét, a kép emberalakot öltött isteni erényeit és a festményen jelen lévő különféle személyeket, az állatokat és a termőföldet, a város látképét és a vidéki tájat, s a mindezek egységében és összefüggésében érzékivé tett politikai üzenetet.¹²

A Jó kormányzás hangsúlyos helyének központi alakja fekete-fehér színű palástjában Siena városának és közösségének címerét, a balzana gótikus pajzsának kettős mezejét, vagyis a fehér és fekete színét idézi meg, hasonlóképpen a főalak lábai előtt az anyafarkas szoptatta ikrek, Remus két fia, Siena alapítói, az egykor Rómából fehér és fekete lovon menekülő Senius és Aschius, s ugyanezt teszi félreérthetetlené a főalak feje körüli négy betű, a C.S.C.V. (*Commune Saenorum Civitatis Virginis – A Szűz városának, a sienaiaknak a közössége*) is,

Budapest, 1981. 179. Fordította Sík Sándor.

¹² Lorenzetti freskójának értelmezéséhez az alábbi munkák voltak segítségemre: Patrick Boucheron: „Tournez les yeux pour admirer, vous qui exercez le pouvoir, celle qui est peinte ici”. La fresque du Bon Gouvernement d’Ambrogio Lorenzetti”, in: *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, 60. évf. (2005), 6. sz. 1135–1199; Joseph Polzer: „Ambrogio Lorenzetti’s »War and Peace« Murals Revisited: Contributions to the Meaning of the Good Government Allegory”, in: *Artibus et Historiae*, 23/45 (2002), 63–105; Nicolai Rubinstein: „Political Ideas in Sienese Art: The Frescoes by Ambrogio Lorenzetti and Taddeo di Bartolo in the Palazzo Pubblico”, in: *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 21/3–4 (1958), 179–207; Quentin Skinner: „Ambrogio Lorenzetti and the portrayal of virtuous government”, in: *Vision of Politics. Volume 2: Renaissance Virtues*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004. 39–92; Uő: „Ambrogio Lorenzetti on the power and glory of republics”, in: i. m. 93–117.

egyértelműen jelezvén, hogy a freskó kiemelt alakja nem az „idős és bölcs királyt”, nem a „jó uralkodót”, s nem is az „igazságos kormányzatot” személyesíti meg, hanem Siena közösségét.¹³

A kezében a hatalmi jelképeket, jogart és pajzsot tartó főalak trónja fölött a három isteni erény allegorikus alakja lebeg: a *Fides* (hit), a *Caritas* (szeretet) és a *Spes* (remény), amelyek közül Pál apostol sorait szem előtt tartva a legfontosabb a szeretet: „Addig megmarad a hit, remény és a szeretet, ez a három, de közülük a legnagyobb a szeretet” (*IKor 13,13*). A teológiai erények térben, a vertikális tagolásnak megfelelően, az égi szféra részeként magasabban vannak ugyan a trón mellett, kétoldalt helyet foglaló, a világi erényeket, köztük a négy sarkalatos erényt megjelenítő, s kezükben legfontosabb attribútumaikat tartó koronás nőalakoknál, ám a főalak jobbán ülő *Pax* (béke), *Fortitudo* (lelki erősség) és *Prudentia* (okosság), valamint a balján ülő *Magnanimitas* (nagy-lelkűség), *Temperantia* (mértékletesség) és *Justitia* (igazságosság) méreteikben sokkal nagyobbak és megjelenítésükben jelentősen hangsúlyosabbak a teológiai erényeknél. Az említett erények a központi alakot mint legfontosabb tanácsadók veszik körbe, akik nem mozdulhatnak mellőle, hiszen – amint ezt az északi fal felirata hangsúlyozza: „soha nem fordíthatja el tekintetét a körülötte lévő erények ragyogó arcától.”¹⁴

¹³ Lásd Nicolai Rubinstein: i. m. 181.

¹⁴ A freskó falfeliratait lásd Patrick Boucheron: *Conjurer la peur. Sienne, 1338. Essai sur la force politique des images*, Seuil, Paris, 2013. 256.

A freskó geometriai középpontjában Pax látható, fehéren világító ruhájában, tudatosítván, hogy a fény nem korlátozódik a kintről érkező „természetes” fényforrásra, hanem az Istentől származó fény kiegészül egy belső, szimbolikus értelmével, amelynek eredetéről és megvilágító szerepéről a béke allegorikus alakja gondoskodik.¹⁵ Pax, akár egy antik istennő, kezében olajágot tart, amely hagyományos attribútumaként a béke győzelmének kifejeződése.

A festmény bal oldalán, a teológiai-isteni erények magasságában Sapientia (bölcesség) látható, egyik kezében könyvvel, másik kezében egy mérleget tartva, amelynek két serpenyőjét a freskósorozat egyetlen, ugyanazon a freskón kétszer is megjelenő szereplője, Justitia emeli meg a kezeivel. Az isteni bölcsesség inspirálta Justitia, vagyis a földi igazságosság a természetjog (*ius naturale*) és a természeti törvénynek (*lex naturalis*) az isteni jog (*ius divinum*) és az isteni törvény (*lex divina*) általi megalapozottságát fejezi ki.

Justitia, akinek feje fölött a „*Diligite Iustitiam qui iudicatis terram*” (Szeressétek az igazságot, ti, akik a Földet kormányozzátok) felirat olvasható, két serpenyője az igazságosság fel fogásának arisztotelianus eredetére utal, ami Szent Tamás révén vált a keresztény jogfelfogás részévé. Arisztotelész a *Nikomakhoszi ethika* egy helyén az igazságosság két formájáról beszél.¹⁶ Egyfelől a közös javakat

bizonyos arányosság mentén szétosztó igazságosságról (*dianemétikon*), arról, hogy a közösség, avagy a közhatalom megtestesítője mivel tartozik az egyéneknek, azaz az egyén milyen arányban és mértékben részesedhet a közjóból. Másfelől szól a kiigazító igazságosságról (*diorthótikon*), ami arról rendelkezik, hogy miként viszonyuljanak egymáshoz a közösség tagjai, vagy másként fogalmazva, azt az igazságosságot, amellyel az egyes emberek tartoznak egymásnak.

Az igazságosságnak ezt az arisztotelészi gondolatát tekinti irányadónak Szent Tamás, aki a *Nikomakhoszi ethika*t idézve beszél az igazság két fajtájáról: „A rész kétféle vonatkozásban létezik: a rész a részhez, a személy a személyhez relációban, és ezt a viszonyt szabályozza a kiigazító igazságosság (*iustitia commutativa*). Más vonatkozásban létezik az egész a részhez viszony, s ugyanígy fennáll a viszony a közösség és az egyes között, melyet a szétosztó igazságosság (*iustitia distributiva*) szabályoz, hogy arányosan ossza szét a közös javakat. Következésképp az igazságosságnak két fajtája van: a kiigazító és a szétosztó.”¹⁷

1131b. Magyar Helikon, Budapest, 1971. 125. Fordította Szabó Miklós. Görögül: Aristoteles: „Ethica nicomachea”, in: *Aristoteles opera omnia, graece et latine*, Ed. Firmin-Didot, Parisii, 11883. 56. A kiigazító igazságosság „az egyesek közt felmerülő jogügyletekben érvényesül, a saját akaratunkból fakadóakban éppúgy, mint az akaratunk ellenére történőkben. Az igazságosságnak ez a formája másfajta, mint az előbbi. A közös javakat szétosztó igazságosság ugyanis mindig a fentebb kifejtett arányosság értelmében működik; mert akkor is, amikor közös vagyomból történik a szétosztás, ez ugyanazon arány szerint megy végbe, amilyen arányban azok az összegek állnak egymással, amelyeket az egyes tagok a vállalkozásba befektettek...”

¹⁷ Aquinói Szent Tamás: *Summa theologiae*, II–II, q. 61 a. 1 c.

¹⁵ Meoni hívja fel a figyelmet arra, hogy az északi falrész freskójának felső frizében, épp Pax fölött a későbbi átalakítások során egy szerencsétlenül eltüntetett nap kikandikáló részlete látható. Lásd Meoni: i. m. 16.

¹⁶ Arisztotelész: *Nikomakhoszi ethika*, V, 7.

Lorenzetti freskóján Justitia, az igazságosság jobb kezében tartott mérlegének serpenyőjéből egy angyal mint szétosztó igazságosság egyik kezével megkoronáz, másik kezével lefejez, azaz jutalmaz és büntet, a bal kezében tartott mérleg serpenyőjéből egy másik angyal mint kiigazító igazságosság, rész a résznek, kereskedőknek és nemeseknek egyik kezével pénzt oszt, másik kezével fegyvert ad át. A mérleg mindkét serpenyője azonos magasságban látható, vagyis a tökéletes egyensúly állapotáról tanúskodik.

Justitia alatt, fehér ruhában Concordia (egyetértés) látható, aki a mérleg serpenyőjéből érkező fonalakat fogja össze, s adja tovább a közösséget vezető Huszonnégyek Tanácsának, megteremtve ezzel a bölcsesség és az igazságosság alá rendelt és az egyetértés egyesítő képességét immár magáénak tudó polgárok kötelékét. A Huszonnégyek Tanácsa, megannyi személyiségi jeggyel, egyénítetten ábrázolt és megjelenítésükben egymástól minden tekintetben határozottan különböző individuum, akik azonban a jog uralma biztosította egyetértés kötelékében azonossá válnak, a sokféleségnek az egyetértés által összehangolt közösségévé, mintegy illusztrálva a zsoldár szavait: „Nézétek, milyen kedves és jó, ha egyetértésben élnek a testvérek!” (*Zsolt 133,1*) Ez az egyetértés az, ami felhatalmazza őket arra, hogy vigyék tovább az egyetértés fonalát, s adják azt át a békéről és rendről gondoskodó uralkodónak, a kép méreteiben is kiemelkedő központi alakjának.

De vajon minek az allegóriája Lorenzetti freskójának, a *Jó kormányzásnak* Siena színeiben pom-

pázó, centrális alakként megjelenített figurája, akinek a kezében tehát nem csupán a hatalmi szimbólumok jelei láthatók, hanem immár a sokféle és különböző polgárok érdekeit egyesítő egyetértés köteléke is? Ha bárkinek is kétségei támadnának az allegóriát illetően, a művész készségesen igazítja el a szemlélődőt az északi falra helyezett didaktikus felirattal: „E szent erény, bárhol is uralkodjék, a lelkek egységét hozza el, és mindazok, kik e cél érdekében egyesülnek, a közjót (*ben comun*) teszik meg urukká, aki államának kormányzása során sosem fordítja el tekintetét az őt körülvevő erények tündöklő ábrázatáról. Így ő az, aki elé diadalmenetben hordják a vagyont, az adót, a földbirtokot, a háborúktól való tartózkodás pedig mennyi haszonnal, szükséges és kellemes következménnyel jár a város számára.”¹⁸

Az uralkodói pozícióba emelt *közjó* alatt mindenki számára érzékelhetővé válik annak valamennyi pozitív hatása: a városi és a vidéki élet prosperál, a városi munkamegosztás értelmes és racionális egységet képez, az épületekbe bepillantást biztosító ablakok, kapuk és boltívek az „odakint” és az „idebent” harmóniájáról árulkodnak, egyszóval a városban békesség, megértés és már-már varázslatos összhang ho-

¹⁸ Az északi fal felirata: Questa santa virtù là dove regge, induce ad unità li animi molti, e questi, a cciòricolti, un ben comun per lor signor si fanno, lo qual, per governar suo stato, elege di non tener giamma' gli ochi rivolti da lo splendor de' volti de le virtù che 'ntorno a lui si stanno. Per questo con triunfo a lui si danno censi, tributi e signorie di terre, per questo senza guerre seguita poi ogni civile effetto, utile, necessario e di diletto.” Lásd Patrick Boucheron: i. m. 256.

nol. S hasonlóképp, a városhoz közvetlenül kapcsolódó vidék rendezett, a földeket megművelik, a távoli városok felé tartó és amonnan érkező kereskedők biztonságban folytatják nélkülözhetetlen tevékenységüket, hiszen – amint az a keleti falon, a *Jó kormányzás* városi és vidéki hatását bemutató freskórészleten, a kitért szárnyaival a táj fölött lebegő, s a maga őszinte és tiszta mezítelenségében ábrázolt Securitas (biztonság) allegorikus alakjának kezében tartott pergamen feliraton olvasható: „Félelem nélkül járhat a maga útján minden ember, veszteségek nélkül, és mindenki addig lesz képes művelni a földjét és vetni, amíg a közösség ennek a hölgynek van alávetve, aki minden hatalomtól megfosztotta a bűnösöket.”¹⁹

A közjó uralta világ politikai elmentéje a zsarnokság hatalmának, a Rossz kormányzás világának a terem keleti falán megjelenített képe, ahol Justitia a legfőbb zsarnok, a Tyrannides lábai előtt gúzsba kötve hever, s ahol a három égi „erény” az Avaritia (fösvénység), a Superbia (gőg) és a Vanagloria (elbizakodottság), ahol a zsarnokot körülvevő hat visszájára fordított erény a Crudelitas (kegyetlenség), a Prodatio (árulás), a Fraus (csalás), a Furor (lopás), a Divisio (megosztás) és Guerra (háború), s ahol a föld fölött lebegő, szárnyait fenyegetően széttáró, riasztó küllemű angyal maga Timor (félelem). A rossz kormányzás következménye a freskón látható megannyi viszály, az erőszak, a háború, a kegyetlenség és a gyilkosság, a keleti fal útmutatása szerint: „Az igazságosság megkö-

tözve, nincs, ki szem előtt tartaná a közjót..., a zsarnokság mindent ural... szennyes természetének gazságaival levadássza azokat, akik készek a jóra, és magához vonzza azokat, akik hajlamosak a rosszra, védi azokat, akik bántanak és lopnak, vagy akik gyűlölik a békét, így a föld műveletlen marad”,²⁰ mert „ahol zsarnokság van, ott nagy a bizalmatlanság, háborúk, lopások, árulások és csalások... ezeket mind alá kell vetni az igazságosságnak, elkerülendő a szörnyű károkat és legyőzzük a zsarnokot... és mind a követőit, megerősítve benneteket a békességben.”²¹ A Timor kezében lévő pergamentekercsen pedig az alábbi olvasható „mivel mindenki kizárólag a saját javára törekszik, az igazságosság a zsarnokság alávetettje, ezért ezen az úton senki sem jár, hogy ne rettegné a halált...”²²

III. A középkori keresztény *bonum commune* (közjó) fogalmáról

A közjó fogalma, amelyet a középkori keresztény bölcsélet öröklött és örökített tovább, az antik görög politikaelméleti gondolkodásban jelent meg. Arisztotelész a városállam jellegzetességét abban látta, ahogy a közösség (*koinónia*) a mindenki számára adott közjó (*agathon*) megvalósítását tekinti céljának. Cicero ugyanakkor egyfajta antropológiai tulajdonságnak és etikai alapvetésnek tekintette a közjót, s miután – a sztoikusokat is megidézve – azt hangsúlyozta, hogy „az ember pedig az emberért jön a világra, hogy

²⁰ I. m. 259.

²¹ I. m. 260.

²² I. m. 261.

¹⁹ I. m. 258.

egyik a másíknak kölcsönösen használára legyen”,²³ ha a polgárok egyik csoportja nem a közjót és közérdeket tartja szem előtt, a közösségnek csak egyik csoportját véve figyelembe, ám „a másikat elhanyagolják, igen nagy veszedelmet, fölkelést és vizsályt szabadítanak az államra.”²⁴ Vagyis bármilyen részleges, partikuláris érdekeknek a közösségi érdek fölé történő helyezése szükségszerűen vezet el a közösségen belüli konfliktusokhoz, vizsályhoz és fölkeléshez. Ebből következően Cicero a legfőbb törvényalkotói elvet abban látja, hogy „a nép java legyen a legfőbb törvény.”²⁵

Seneca – Ciceróhoz hasonlóan – valamiféle antropológiai rendeltetésből kiindulva vallja, hogy „az ember a köz javára született közösségi lénynek tekintendő”,²⁶ s ezt a „közjót” a racionális belátás és a személyes bölcsesség attribútumává és legfőbb jellemzőjévé teszi: „Közös jó a bölcs java is: egyrészt azoké, akikkel él, másrészt személyesen a sajátja.”²⁷

A keresztény világ számára a közjó transzcendens módon, vagyis „theokratikus” elvárások mentén megalapozott politikai elvé válik,

amelyet a mindenkori keresztény politikai hatalomnak, keresztényi mivoltából fakadóan, kötelessége képviselni, arra készítve a keresztény szuverént, hogy készen álljon transzponálni és tükröztetni „Isten államát” (*civitas Dei*) a „földi állam” (*civitas terrena*) politikai és jogalkotói gyakorlatában: „...a császár, illetve a világ egyeduralkodója közvetlen viszonyban áll a világmindenség fejedelmével, azaz Istennel”, s az uralkodó „tekintélye, minden közvetítő nélkül, egyenesen az egyetemes tekintély forrásából származik.”²⁸ Ugyanakkor mindennek az állami feltétele az egyes személyek és társadalmi csoportok békés együttműködésének biztosítása, azaz az ugyancsak „theokratikusan” megalapozott társadalmi-közösségi béke, a *treuga Dei*.

Szent Ágoston ezért beszél arról, hogy az államon belüli jogszerűtlen, az igazságosságot elvető társulások, a „rablóbandák” (*latrocinia*), mai kifejezéssel: a maffiák, maffiahálózatok és az „államizálódott” „közmaffiak” az egész közösséget rablóállammá teszik.²⁹

Midőn Szent Ágoston a béke (*pax*) különféle fajtáit sorolja fel (test békéje, lélek békéje, Isten és ember békéje, család békéje), a városi közösség békéjét, „a parancsolást és engedelmességet” kizárólag „a polgárok rendezett egyetértésé”-ben (*concordia*) tekinti helyesnek és járhatónak, továbbá a béke és egyetértés társadal-

²³ Marcus Tullius Cicero: i. m. 265.

²⁴ I. m. I, 25. 285.

²⁵ Marcus Tullius Cicero: *De Legibus*, III, 3, 8. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2007.01.0030%3Abook%3D3%3Asection%3D8>

²⁶ Seneca: „A nagylelkűségről, I, III, 2”, in: *Seneca prózai művei*, II. Szenzár Kiadó, Budapest, 2004. 162. Fordította Szőke Ágnes. Latinul: „hominem sociale animal communi bono genitum videri volumus”, in: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2007.01.0015%3Abook%3D1%3Achapter%3D3%3Asection%3D2>

²⁷ Seneca: „Erkölcsi levelek”, LXXXV, 36, in: Seneca: *Seneca prózai művei*, I. Szenzár Kiadó, Budapest, 2002. 385. „Commune bonum est sapientis...” Lásd: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Sen.+Ep.+85.36&fromdoc=Perseus%3Atext%3A2007.01.0080>

²⁸ Dante: „Az egyeduralom”, III, XVI, in: *Dante Alighieri összes művei*, Magyar Helikon, Budapest, 1965. 473; 475. Fordította Sallay Géza

²⁹ Szent Ágoston: „*Isten városáról*” (továbbiakban DCD, IV, IV. in: *Isten városáról*, I. Kairosz Kiadó, Budapest, 2005. 265. Fordította Dr. Földváry Antal. Latinul: Aurelius Augustinus: *De civitate Dei*, Migne PL, 115.

mi pozícióját csakis e keretek között tartja fenntarthatónak.³⁰

De miként lehetséges ezeknek a kereteknek a politikai és jogi tartalmak meghatározásával valóságos jelentést adni? Aquinói Szent Tamás a közjó arisztotelészi fogalmának tomista újragondolásával³¹ végső soron a közjót – a Lorenzetti freskóján megjelenítettekhez hasonlóan – uralkodói pozícióba kívánja helyezni, éppen azért, hogy a jó kormányzás áldásai mindenki számára élvezhetőkké váljanak. Szent Tamás esetében szó sincs arról, amit Carl Schmitt a teológia politikai struktúráját illetően az alábbiak szerint fogalmazott meg: „a modern államelmélet minden jellemző fogalma szekularizált teológiai fogalom.”³² Szent Tamás politikai teológiájában sokkal inkább a közjó szekuláris fogalmának teológiai szemléletéről van szó, vagyis arról, hogy a fogalom itt nem a politika szervező struktúrájaként van jelen, hanem a politikai irányultság, a politikai télosz okán: a fogalom Tamásnál átpolitizálódik, de semmiképpen sem szekularizálódik.³³

³⁰ „a polisz-közösség békéje a polgárok rendezett egyetértése a parancsolást és engedelmisséget illetően”, in: Szent Ágoston: DCD, XIX, XIII. in: Szent Ágoston: Az Isten városáról, IV. Kairosz Kiadó, Budapest, 2009. 235. Fordította Dér Katalin.

³¹ Lásd ehhez: Nicolai Rubinstein: *Political Ideas in Sieneese Art...*, i. m. 184–185; Quentin Skinner: „Ambrogio Lorenzetti and the portrayal of virtuous government”, i. m. 40–41; Bénédicte Sère: „Aristote et le bien commun au Moyen Âge”, in: *Revue Française d'Histoire des Idées Politiques*, 2010/32. 277–291.

³² Carl Schmitt: *Politikai teológia*, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Tempus „Összehasonlító Jogi Kultúrák” projektumának kiadványa, Budapest, 1992. 19. Fordította Paczolay Péter.

³³ Antoine Barlier: „Thomas d'Aquin et

A közjó tehát nem politikai, nem jogi, s nem is gazdasági, hanem Istenre vonatkoztatott fogalom. A közjó nem egyszerűen a földi város politikai célját és berendezésének irányultságát leíró eszme, ez inkább a *tranquillitas ordinis* lenne, a rend nyugalmi állapota,³⁴ hanem az Isten államának való megfelelés legfőbb szándéka és mozgatórugója.

Miután Szent Tamás egyértelműsíti, hogy a „partikuláris jó a közjónak van alárendelve, ugyanis a rész léte az egészhez tartozik”, ebből következően „a legfőbb jó, ami Isten, a közjó, mivel mindenek java tőle függ”.³⁵ Vagyis „a közjó jobb, mint az egyes személy részleges java”,³⁶ ennélfogva a törvényalkotás nem épülhet másra, kizárólag a fenti alapvetésre. Márpedig, ha ez így van, akkor „a törvény értelmének a közjóra kell irányulnia”,³⁷ a törvénynek nem lehet semmilyen más célja és rendeltetése, mint „a közjó szolgálata”.³⁸ S ha valóban ez a legfőbb feladata, akkor, miután „minden törvény a közjó érdekében készül”,³⁹ hasznot hozva nemcsak „a közösségnek, de az egyes személyeknek is”,⁴⁰ „a közjóra irányuló hatalom az igazságosság.”⁴¹ Aquinói Szent Tamás tehát a hatalom isteni rendeltetéséből és

l'analogie théologico-politique du bien commun”, in: *Transversalités*, 2016/3, N. 138. 13.

³⁴ Szent Ágoston: DCD, XIX, XIII. „Pax omnium rerum tranquillitas ordinis” („a béke minden dologban a rend nyugalmi állapota”), i. m. 235.

³⁵ Aquinói Szent Tamás: *Summa contra gentiles*, lib. 3. cap 17. n6.

³⁶ Uo. lib. 3. cap. 146. n4.

³⁷ Aquinói Szent Tamás: *Summa theologica*, (továbbiakban ST), I–II, q. 94 a. 3 arg. 1.

³⁸ Uo. I–II, q. 90 a 2 ca.

³⁹ Uo. I–II, q. 100 a 2 arg. 3.

⁴⁰ Uo. I–II, q. 94 a 3 arg. 1.

⁴¹ Uo. II–II, q. 47 a. 11 ad 1.

transzcendens télozából határozza meg a földi szuverén és az e világi törvényalkotás feladatát, amelyből következően, s a fentiek fennállása esetén, „a politikai rendet közjónak nevezzük.”⁴²

Vagyis Szent Tamás integrálja Istent a politika fogalmába, ahol a legfőbb jóból, azaz Istenből való részesedés mértéke és módja jeleníti meg a világi politikai hatalom milyenségét, s az adott társadalom egyetértését, békéjét és legfőképp az igazságosság mértékét, tehát a közösség részesedését a közjóból: mint azt láttuk, a természetjogot (*ius naturale*) az isteni jog (*ius divinum*), a természeti törvényt (*lex naturalis*) az isteni törvény (*lex divina*) határozza meg.

És most egy pillanatra újra eleve-nítsük föl képzeletünkben Ambrogio Lorenzetti freskójának egy részletét. A vertikálisan a legmagasabbra helyezett isteni bölcsesség (Sapientia) tartotta mérleg két serpenyője az igazságosság (Iustitia) kezében látható, ahonnan egy kötél indul el, amelyet az egyetértés (Concordia) ad tovább a huszonnégyeknek. Az egymástól teljesen különböző huszonnégy személyt ez a kötél teszi azonossá: nem küllemükben, nem ruházatukban, nem viselkedésükben, hanem az egyetértés teremtette familiaritásban, az egy családhoz való tartozás érzetében. Végül ők, a közösséggé nemesedett gyülekezet, a nagy család az, amely továbbadja az igazságosságtól eredő egyetértés mindenkit összefonó kötelékét az uralkodónak, a perszonifikálódott közjónak, a *bonum communé*nek.

A megszemélyesített közjó uralkodói alakjához képest a freskóegyüttes

nyugati falán látható fenyegető tekintetű, rémisztő zsarnok, megannyi elborzasztó, félelmet és rettegést keltő hatásával mintha újra Aquinói Szent Tamás tanítását elevenítené fel: „Tehát minél inkább eltávolodik a kormányzás a közjótól, annál igazságtalanabb. De az oligarchiában, amely kevesek javára törekszik, jobban eltávolodik a közjótól, mint a demokráciában, amely sokak javát keresi; és még jobban eltávolodik a közjótól a tirannizmusban, amely csak egy személy javára törekszik: minden egyetemességhez közelebb áll ugyanis a sok, mint a kevés, és a kevés, mint az egyedüli egy. Tehát a tirannus kormányzása a legigazságtalanabb.”⁴³

IV. Napfivér és Holdnővér, Szél öcsénk és Víz hógunk, Tűz bátyánk és Földanya nénénk, Farkas testvérünk és Galamb hógocskáink

Ferenc pápa legutóbbi, 2020 októberében megjelent enciklikájának címe: *Fratelli tutti*, vagyis „*Mindnyáján testvérek*”, amely valójában a pápa „névadójától”, Assisi Szent Ferencről kölcsönzött idézet. Szent Ferenc az *Admonitiones (Intelmek)* című művének egy helyén nevezi „mindannyian testvéreim”-nek⁴⁴ (latinul: omnes fratres, olaszul: fratelli tutti) azokat, akiket – amint azt Ferenc pápa írja – Szent Ferenc „a földrajzi határokat és a távolságokat

⁴² Uo. II, q. 47 a. 11 ad 1.

⁴³ Aquinói Szent Tamás: *A fejedelmek kormányzásáról*, I, 4. Attraktor, Máriabesenyő, 2016. 17. Fordította Tudós-Takács János.

⁴⁴ Assisi Szent Ferenc: „Admonitiones”, 6,1, in: *Escritos de San Francisco de Asís en latin – Opuscula omnia Sancti Francisci Assisiensis*, <http://www.franciscanos.org/esfa/omfra.html#adm>, olaszul: *Le Ammonizioni*, http://www.icamminidifrancesco.it/le_ammonizioni

meghaladó szeretetre hív”,⁴⁵ hogy újra idézve Szent Ferenc sorait, boldognak mondja mindazokat, „akik távollétében éppúgy szeretik testvéreiket, mint jelenlétükben...”⁴⁶

Vagyis Ferenc pápa következetes keresztényi meggyőződése szerint nem a fizikai-geográfiai közelség oka a testvériség érzületének, hiszen a szeretet és a testvéri érzelem, amely meghaladja a származást, a nemzeti hovatarozást, a bőrszint vagy a vallási különbségeket, a nyelvi és etnikai másságot, a nemek eltérő jellegét, vagy akár a szexuális szokásokat, s minthogy Isten saját képére és hasonlatosságára embert teremtett, s nem illet vagy olyat, következésképp a szeretet és a testvéri érzület nem köthető földrajzi határokhoz.

Mintha a fentiek egyértelmű jelének és praktikus-gyakorlati hozadékot is remélő manifesztációjának szánta volna a pápa azt a 2019. február 4-én létrejött találkozót, ahol a Vatikánvárosi Állam államfőjeként, Jézus Krisztus helytartójaként (vicarius Christi), az egyetemes Egyház főpapjaként (Pontifex Maximus), valamint az Apostolfejedelem utódjaként találkozott Abu-Dzabiban Ahmed et-Tajjebbel, az al-Azhar nagyimámjával, s amely találkozó a felmerült konkrét kérdések mentén, mint például a terrorizmus, a menekültkérdés, a hadifoglyok helyzete, a társadalmi igazságtalanságok, a kínzások, a manipulált gyűlöletkeltések, a nők, valamint az idősek, elesettek, gyermekek, fogyatékkal élők és elnyomottak jogai, a *mass*

media etc., a fent leírt meggyőződésnek igyekezett hangot adni: vagyis Isten teremtményeinek, az egész emberiségnek a testvériségéről (a találkozó dokumentumának címe *Az emberi testvériségről*), amely „magában foglal minden embert, egyesíti és egyenlővé teszi őket”.⁴⁷ Mindenesetre aligha véletlen, hogy Ferenc pápa az enciklika elején utal Szent Ferencnek az 1219. februári találkozására Al-Kámil egyiptomi szultánnal, amely a keresztes háborúk súlyos pillanatában vált a vallási, nyelvi, kulturális különbségeken felülemelkedni képes gesztussá, idézve magának Szent Ferencnek a reflexióját a nevezetes találkozóról: „ha valamelyik testvér a szaracénok, vagy más hitetlenek közé akar menni... ne pörösködjenek és versengjenek, hanem Istenért legyenek engedelmesek minden emberi teremtménynek (*omni humanae creaturae propter Deum*), ezzel tevén bizonyosságot keresztény mivoltukról.”⁴⁸ Vagyis – vallja Szent Ferenc, s nyomában Ferenc pápa – az embernek mint Isten teremtményének felelőssége van, hogy a másik emberben is Isten teremtményét lássa, az egész emberiségben az ember teremtményi létéből következő testvért, s következésképp azokat a feladatokat, amelyek a másik emberrel mint saját testvérével szembeni köteleességek jelennek meg.

⁴⁷ *Dokumentum Az emberi testvériségről a világ békéje és a békés emberi együttélés érdekében*, Szent István Társulat, Budapest, 2019. 8. Fordította Dr. Diós István.

⁴⁸ Assisi Szent Ferenc: „A meg nem erősített regula, mely elsőnek mondatik”, 16, in: *Az egyszerűség útja. Assisi Szent Ferenc írásai*, Szent István Társulat, Budapest, 1981. 103. Fordította Szédő Dénes. Ugyanezt idézi: FT, 3. i. m. 6.

⁴⁵ Ferenc pápa: *Fratelli tutti kezdetű enciklikája a testvériségről és a társadalmi barátságról* (továbbiakban FT), 1. Szent István Társulat, Budapest, 2021. 5. Fordította Dr. Diós István.

⁴⁶ FT, 1. i. m. uo.; *Admonitiones* 25. i. m.

A keresztény antropológiai szemléletből magától értetődő következetességgel bomlik ki Ferenc pápa társadalmi tanítása, világképe, politikai irányultsága és nyilvánvalóvá tett szándéka.

Rendkívül árulkodó, hogy a pápa legutóbbi, 2020-ban publikált könyvének apropójául a pandémia okozta egészségügyi, gazdasági és szociális világválság szolgált. A Covid-válság – így a pápa – „azért tekinthető különlegesnek, mert kihat szinte az egész emberiségre”,⁴⁹ s Pál apostol nevezetes sorait a jelen igazolja vissza: „Az egész teremtett világ együtt sóhajtozik és együtt vajúdik mind ez ideig.” (Róm 8,22)⁵⁰ A pápa a könyv első lapjain megemlíti a kormányok, a politikai hatalmak legsúlyosabb dilemmáját: „mi nyom többet a latban: az emberekkel való törődés vagy az, hogy mozgásban tartsuk a pénzügyi rendszert? Gondoskodjunk embertársainkról, vagy áldozzuk fel őket a részvényt piac kedvéért? Szüneteltessük a jólét gépezetét, tudva ugyan, hogy az emberek szenvedni fognak, de ezzel életeket mentünk meg?”⁵¹ Vagyis – sarkosan fogalmazva – mi élvez prioritást, amikor egy kormánynak döntenie kell: az emberélet, avagy a gazdaság? Szüllessék bármilyen döntés is, annak nyomán óhatatlanul megmérettetnek a döntéshozók, és láthatóvá válik az értékrendjük. S miután a világ „rejtett pandémiákkal”⁵² van teli (éhezés, erőszak, klímaváltozás, világjárványok stb.), kérdés, hogy ezeket miként fogja kezelni az em-

beriség, hogyan fog védekezni ellenük, s képes lesz-e valamennyivel szemben felvenni a harcot? A zsidó-keresztény biblikus hagyományra támaszkodva Ferenc pápa számára megkérdőjelezhetetlen az élet feltétel nélküli elsőbbsége, ezért is tekintti a koronavírus-járványt „a mi Noé-pillanatunknak, feltéve, hogy megtaláljuk az utat a minket egyesítő kötelékek: a szeretet és a közös hovatartozás bárkájához”,⁵³ ezzel az egész emberiséggel szembeni felelősségérzetet hangsúlyozva, s kiemelve a „testvériséget”, valamint a közjóért végzett munka fontosságát. Egy új „mi” fogalom megalkotásának szükségességét, egy olyan „mi” fogalomét, amelynek közös az otthona.⁵⁴

A pápa a közjót – a keresztény hagyománynak megfelelően – azzal a jóval azonosítja, amelyen valamennyien mint az emberiség összessége osztozunk. A Covid és vele a világ összes „rejtett pandémiája” ugyancsak univerzális, egyetemes kihívást jelent, s ahogy a katolicizmus (*katholikosz*) a szó jelentéséből fakadóan is az egészhez tartozást, a teljességet, vagyis az egyetemességet fejezi ki, azaz nem korlátozódik egyetlen népre sem, ugyanígy a világra leselkedő veszélyek egyike sem orvosolható határok és nemzeti keretek között. A „rejtett pandémiák” nem határok szabta módon, mond-

53 i. m. 27.

54 Az eredeti olasz szöveg ekképp hangzik: „Ma abbiamo bisogno di costituirci in un »noi« che abita la Casa comune.” FT, 17. in: https://www.vatican.va/content/francesco/it/encyclicals/documents/papa-francesco_20201003_enciclica-fratelli-tutti.html. A magyar fordítás nem pontos, s az eredeti szöveg lényegét nem adja vissza: „De önmagunkat közösségben, mégpedig közös otthonban élő közösségben kell építenünk.” (FT, i. m. 13.)

⁴⁹ ÁE, i. m. 13. Fordította Simonyi Ágnes.

⁵⁰ Idézi Ferenc pápa, lásd ÁE, i. m. 12.

⁵¹ i. m. 10.

⁵² i. m. 15.

juk Záhony és Hegyeshalom között kezelendők: a járványok, a klímakatasztrófa, csakúgy, mint a terrorizmus, a szegénység vagy akár a menekültkérdés globális, azaz szupranacionális választ igényel.

„A közjó előrébb való az egyén javánál”⁵⁵ – figyelmeztetett egykoron Aquinói Szent Tamás, azt kívánva egyértelműsíteni, hogy az egyetemes elsőbbséget élvez a priváttal szemben, s miután a *bonum commune* nem az egyes javak összege, hanem az egész jóléte, a közjó elve nem lehet más, csak a globális, az univerzális és az egyetemes. „Az egész több mint a rész, és több a részek egyszerű összegénél”⁵⁶ – ismétli Szent Tamás sorait Ferenc pápa az *Evangelii gaudium* (Az evangélium öröme) kezdetű apostoli buzdításában, hogy mindezt a társadalmi tanításának centrumába helyezze: „a közjó az a jó, amelyen valamennyien, mint az emberek összessége osztozunk.”⁵⁷

A pápa ezért utasítja el a fundamentalizmust, a populizmust, a szuverenizmust és a nacionalizmust, amelyek mindegyikét a törzsi megosztottság, a tribalizmus különféle változataival azonosít.

A fundamentalizmus „egysíkú, zárt világlátást kínál az igazságra nyitott gondolkodásmód helyett”, a fundamentalista „úgy véli, már »birtokában van« az igazságnak, amit pajzsként használ, és amit ha bárki megkérdőjelez, a fundamen-

talista a gesztust a személye elleni támadásként értelmezi”.⁵⁸ A fundamentalista a manicheus dualizmus jegyében „jóra és rosszra osztja fel a világot, saját magát mindig a jó oldalra helyezve”,⁵⁹ s egy „leegyszerűsítő redukcionizmus” következtében „csak jót vagy rosszat, másképpen: csak igazakat és bűnösöket lát”.⁶⁰ A törzsi megosztottság okozta polarizálódás, s a bináris gondolkodásnak jellegzetes formát adó nyelvi elemek vezetnek el ahhoz a „növekvő verbális erőszak”-hoz, amely a politika, a társadalom és a média „zajos mérkőzésében” igyekszik „lemonni egymást a pályáról”,⁶¹ s az így keletkező narratívák „elhitetik velünk, hogy igazunk van, és okot adnak mások elhallgattatására”.⁶² S miközben a külső ellenségtől készülünk megszabadulni „kísértést érzünk a belső ellenség táplálására”.⁶³

A populizmus legnagyobb bűnét a nép fogalmának kisajátításában látja, holott „a nép mindig szintézis, találkozás és egymástól eltérő elemek összeolvadásának gyümölcse, ami létrehozza a részei összességénél nagyobb egészet”.⁶⁴ A Szent Tamás-i „rész és egész” fogalmára történő utalásával teszi egyértelművé a pápa, hogy valamely rész politikai indíttatású azonosításának szándéka az egésszel, s az egészből a bele

⁵⁸ uo. 89.

⁵⁹ uo. 119.

⁶⁰ uo. 124.

⁶¹ i. m. 123.

⁶² uo.

⁶³ *Visit to the Joint Session of the United States Congress Address of the Holy Father*, 2015. szeptember 24. https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2015/september/documents/papa-francesco_20150924_usa-us-congress.html Ugyanezt idézi az ÁE, 124.

⁶⁴ ÁE, 160.

⁵⁵ Aquinói Szent Tamás: ST, II–II, q. 152. 4 ad 3

⁵⁶ Ferenc pápa: *Evangelii gaudium. Az evangélium öröme kezdetű apostoli buzdítása... az evangélium hirdetéséről a mai világban* (továbbiakban EG), 235. Szent István Társulat, Budapest, 2014. 134. Fordította Dr. Diós István.

⁵⁷ Ferenc pápa: ÁE, i. m. 86.

nem tartozónak tekintett részek ugyancsak politikai indíttatású kiutasítása valójában a kezdődő diktatúrák időszakát elevenítik fel – ezért is az utalás az 1930-as évekre, „amikor némelyik demokrácia látszólag egyik napról a másikra diktatúrába torkollott” –, miután egy adott csoport önkényes módon kinevezte magát „a közösségi eszme valódi tolmácsolójának”.⁶⁵

A *Fratelli tutti* kezdetű enciklikájában a fentieket részletesebben fejti ki, miután itt is leszögezi, hogy „a nép ugyanis nyitott kategória: egy nép akkor élő, dinamikus, és akkor van jövője, ha szüntelenül nyitott az új szintézisekre, és befogadja a tőle különböző értékeket.” A közjó fogalmával visszaélve a politikus engedményeket tesz, „a szavazatok megszerzése vagy a támogatás biztosítása érdekében eleget tesz ugyan a nép igényeinek”, „ez a szolgálat azonban számító populizmussá fajul, ha valaki az adott nép kultúráját bármely ideológia jegyében, kizárólag saját céljai és hatalom megtartása érdekében politikai célokra használja. Vagy ha a népesség bizonyos rétegeinek legalacsonyabb rendű és legönzőbb hajlamait kiszolgálva keresi a népszerűséget. A helyzet még súlyosabb, ha akár durvább, akár kifinomult módszerekkel az intézményeket és a jogrendet is elbitorolja.”⁶⁶

Miután a kereszténység – saját önfelfogásából következően – olyan népfogalmat jelöl, amely önmagát „Isten népeként” határozza meg, vagyis olyan népként, amely „nemzetekben és kultúrákban kifejeződő, a fajok és nyelvek határait még-

is túllépő” nép („Nincs többé zsidó vagy görög, rabszolga vagy szabad, férfi vagy nő, mert mindannyian eggyé lettetek Krisztus Jézusban” – *Gal* 3,28), a közjó „rész és egész” felfogásából következően magától értetődő, hogy „az emberiség közös java felülírja egy adott nép javát. Az egész mindig több, mint a részeinek összessége”, márpedig és ebből következően „egy keresztény hazafias érzelmekkel szereti és szolgálja az országot, de nem lehet pusztán nacionalista”.⁶⁷

Az egyetemes katolicizmuson belüli nemzeti elkülönülést Ferenc pápa és környezete „törzsi” megosztottságnak nevezi, s mindezt a szokatlanul erős, ám annál kifejezőbb „*cattolicesimo tribale*” (törzsi katolicizmus) kifejezéssel írja le, más helyeken a „katolikus populizmus” vagy a „katolikus etnicizmus” fogalmakat használva, amit Antonio Spadaro, a Ferenc pápa közvetlen környezetéhez tartozó jezsuita pap, s a Vatikánhoz igen közel álló *La Civiltà Cattolica* című folyóirat főszerkesztője röviden ekképp értelmez: „a hívők közösségét a hit (*faith*) határozza meg, ami nem azonos a harcosok közösségével, ami viszont a küzdelemre (*fight*) épít.”⁶⁸

V. A poliéder

2019 májusában, a Társadalomtudományok Pápai Akadémiája plenáris ülésén elmondott beszédében a pápa aggodalommal szólt az erősödő nacionalizmusról és szuverenizmusról, amelyek „falakat emelnek”, s újból

⁶⁷ ÁE, 167–168.

⁶⁸ Antonio Spadaro: „Sfida all’apocalisse”, in: *La Civiltà Cattolica*, 2020. január 4. <https://www.laciviltacattolica.it/articolo/sfida-allapocalisse/>

⁶⁵ uo, 188–189.

⁶⁶ FT, 159–161. i. m. 79.

feltámasztják a rasszizmust és az antiszemizizmust. A „növekvő nacionalizmus – így a pápa – figyelmen kívül hagyja a közjót”. Az egyházfő szólt arról, hogy miként „egy nemzet befogadja a menekülteket, (akként) felfedi elképzeléseit az emberi méltóságról és az emberséghez való viszonyáról. Minden ember az emberiség tagja, és egyforma méltósággal rendelkezik.” Miután a pápa, a 20. század történelmére tett utalásával emlékeztetett arra, hova vezet, ha egy állam felkelti a nacionalista érzelmet egy másik állammal szemben, felhívta a figyelmet, hogy „a nemzetállam nem tekinthető abszolútnak”, miután „a globalizáció jelenlegi helyzetében nemcsak a gazdaság, hanem a technológiai és kulturális cserék terén is a nemzetállam már nem képes önmagában a lakosságát a közjavakhoz eljuttatni. A közjó globálissá vált, s a nemzeteknek saját érdekükben össze kell fogniuk.” A közjó szupranacionálissá lett, amelynek közös eléréséhez szükséges, de nem elégséges feltétel a szubszidiaritás elve: az egyes nemzeteknek jogot kell biztosítani, s „az együttműködés az egyes funkciókat és szolgáltatásokat a közös érdekek kormányközi intézményeiben” közvetítenék. „Az emberiség így kerülhetné el a fenyegetéseket, a nemzetállamok közötti fegyveres konfliktusokat, valamint a szuperhatalmak gazdasági és ideológiai gyarmatosításának valamennyi veszélyét.”⁶⁹

⁶⁹ *Discorso del Santo Padre Francesco ai partecipanti alla plenaria della Pontificia Accademia delle Scienze Sociali*, 2019. május 2. https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/may/documents/papa-francesco_20190502_plenaria-scienze-sociali.html

A populisták egyfajta etnokulturális képződménynek tekintik az országot, amely egyszerre szorul védelemre a külső és belső ellenséggel szemben. A törzsi lojalitás felülír minden racionális megfontolást, holt valamennyi globális kihívás, a gazdaságtól a környezetvédelemig, a pénzügyektől a világjárványokig, a kereskedelemtől a biztonságpolitikáig szupranacionális választ igényel.

Ferenc pápa új teopolitikai elképzeléséből eredően – amely a katolicizmus egyetemességének megújítását tartja szem előtt – szükségszerűen adódik a kérdés: vajon fenntartható-e a vesztfáliai rendszer, a vesztfáliai szuverenitás, azaz a hagyományos nemzetállami keretben való gondolkodás érvényessége, amely évszázadokon át dezorganizációs erőként hatott a nemzetközi kapcsolatokra, avagy az integratív tendenciák felerősödése egy új világrend létrejöttét vonja maga után? Mindenesetre a kereszténység, az *Imperium Romanum* örököseként, s a *renovatio imperii* letéteményeseként a *populus christianus* egyetemességében a *societas perfecta*, azaz a tökéletes társadalom univerzális és „kozmpolita” modelljét kínálja napjaink globalizálódott világa számára. S miután „a kereszténység... nem korlátozódott soha egyetlen társadalomra, hanem folyamatosan gazdagodott azon népek kultúrájával, amelyek között gyökeret vert”,⁷⁰ az egyház egyetemessége garanciája lehet az egyetemessé vált közjónak a szakralitás és a szekularitás, azaz a világi szempontok isteni távlatokban történő s egymásba fonódó fogalmainak a megjelenítésére.

⁷⁰ ÁE, 132.

A pápa rendre visszatérően hangsúlyozza, hogy az állam nem képes megteremteni a közjót, hiszen a közjó univerzális fogalommá vált, amelynek pusztá feltételei is túlléptek a nemzeti kereteken, körülményeken, lehetőségeken és geográfiai határokon. A *Laudato si'* (Áldott légy) kezdetű enciklikában az alábbiak szerint definiálja a társadalometikában „központi és egységesítő” szerepet játszó közjót: „A közjó feltételezi az emberi személy mint olyan tiszteletben tartását, a maga elidegeníthetetlen alapjogaival, amelyek teljes kibontakozásához szükségességek. Igényli továbbá a szociális jólétet, a biztonságot és a különböző közbülső csoportok fejlődését a szubszidiaritás elvének alkalmazásával. Ezek közül különösen kiemelkedik a család mint a társadalom alapsejtje. Végül a közjó megkívánja a társadalmi békét, vagyis egy bizonyos rend állandóságát és biztonságát, amelyet nem lehet megteremteni az osztó igazságosságra (*iustitiae distributivae*) való különös odafigyelés nélkül, amelynek megsértése mindig erőszakot szül. Az egész társadalom – és benne különösen az állam – köteles védelmezni és előmozdítani a közjót.” A fentieket még kiegészíti azzal, hogy „a közjó fogalma magában foglalja a jövő nemzedékeit is”, annál is inkább, hiszen „a természeti környezet közjó, az egész emberiség öröksége, és mindenki felelősséggel tartozik érte”, következésképp „a humánökológia elválaszthatatlan a közjó fogalmától...”⁷¹

⁷¹ Ferenc pápa: *Laudato si'* kezdetű enciklikája közös otthonunk gondozásáról, 95; 156; 157; 159. Szent István Társulat, Budapest, 2015. 59; 94–95. Fordította Tózsér Endre SP.

A populizmussal, a szuverenizmussal, a nacionalizmussal és a fundamentalizmussal részben teológiai, részben praktikus, politikai megfontolásokból konfrontálódó egyházfő továbbra is a közjó egyetemes elvéből és „az egész több mint a rész, és több a részek egyszerű összességénél”⁷² arisztotelianus-tomista megfontolásból kiindulva, valamint szem előtt tartva a valóság kiváltotta univerzális (egészre vonatkozó) kihívásokat, egy új társadalmi szerződés körvonalait írja le, legképletesebb és legérzékenyebb formában az immár elhíresült „poliéder” hasonlatra támaszkodva. A kérdés ugyanis az, hogy a számtalan identitás mentén úgyszólván szükségszerűen konfliktusokba torkolló identitáspolitikát megelőzendő miként lehet úgy megőrizni a megannyi identitást, hogy közben a sok rész a maga szerkezetében megmaradva, vagyis azon mit sem változtatva, minden külső behatástól mentesen egészé szerveződjék.

Az *Evangelii Gaudium* kezdetű enciklikában az alábbiak olvashatók: „A modell nem a gömb (*sfera*), amely nem több a részeknél, amelyben minden pont egyenlő távolságban van a középponttól és nincs különbség az egyes pontok között. A modell a poliéder (*poliedro*), amely visszatükrözi minden részlegességének az összetalálkozását, amelyek megőrzik benne eredetiségüket. Mind a lekipásztori, mind a politikusi tevékenység próbálja ebben a poliéderben mindenből a legjobbat összegyűjteni. Belehelyeződnek ebbe a szegények a maguk kultúrájával, terveivel, erőikkel. Még azoknak a személyeknek is, akik bírálhatók tévedéseik miatt, van va-

⁷² EG, 235. 134.

lamijük, amivel hozzájárulhatnak mindehhez, s ezt nem szabad veszni hagyni. A népek egysége ez, amelyek az egyetemes rendben megőrzik sajátosságait; a személyek összessége egy társadalomban, amely a valóban mindenkit magában foglaló közjót keresi.”⁷³ A *La Stampán*ak adott interjújában, az enciklika nyelvezetétől eltérő politikusabb sajtó nyelven ezt így fogalmazza meg: „Az egységet nem gömbként, hanem poliéderként kell felfogni: minden nép megtartja identitását másokkal való egységében.”⁷⁴ S kifejezetten a politika és a társadalom összefüggéseiről szóló könyvében ugyanerről ezt mondja: a poliéder, „ahol mindegyik pont összetartozik, csakhogy, legyen szó népről vagy személyről, ezek a pontok megőrzik a saját identitásukat. A politizálás az egység és a sajátos identitások közötti feszültség kutatását jelenti... A poliédert kell megcélozni, a mindenféle különbözőséget és identitást megőrző egységet.”⁷⁵

Akár a fentiek praktikus megvalósításának kísérleteként is felfogható mindaz, amit az egyházfő az amazóniai színóduson kezdeményezett, elsősorban az evangelizálás, a környezetvédelem és a szegények érdekében. A „Querida Amazonia”, „A szeretett Amazónia” teljes tündöklése és drámája – hangsúlyozza Ferenc pápa – feltárulkozik a világ előtt. Az alapkérdések egyike akár egy „kulturális álm”, hogy tudniillik miként lehet megőrizni a multikulturális sokszínűséget, az őslakos népek kultúráját, az

afro-leszármazottakat, a keresztény egyházakat és vallási felekezeteket, a civil társadalmat és a népi kezdeményezéseket, „a teremtés integritását, a békét és a közjót”⁷⁶ A pápa a kultúrák közötti találkozás szükségességét hangsúlyozza, azt, hogy a „különbözőség ne legyen határvonal”, s kiemeli az inkulturáció szükségességét. Ez utóbbi „egyszerre jelenti az evangéliumnak az őshonos kultúrákban való megtestesülését... és e kultúrák bevezetését az egyház életébe.”⁷⁷ S mindehhez a pápa még azt is elképzelhetőnek tartja, hogy praktikus és kényszer szülte okokból az egyházi hagyomány újragondolásával meg lehetne teremteni az „amazóniai rítust”, amely a szentségeket hozzáférhetővé teszi mindenki számára, azok részére is, akiknek erre – különböző okok miatt – nem nyílik lehetőségük: az ismert szociológiai és népesedési körülmények vetették fel egyebek mellett a házasság férfiak pappá szentelésének lehetőségét és így tovább.

Lényeget érintő kérdés, hogy a poliéderré szerveződő megannyi sokszög vajon milyen politikai és társadalmi legitimitációt igényel, s mindennek megvalósításához vajon milyen egyetemes, „univerzális” instancia válik szükségessé? Mindenesetre – magától értetődő módon – a pápa az egyházat, annak teológiai és morális struktúráját látja erre alkalmasnak, s ennek alátámasztására – megidézve II. János Pál *Redemptoris missio* kezdetű enciklikájának egy helyét – hangsúlyozza az alábbiakat:

⁷³ EG, 236. 134–135.

⁷⁴ Ferenc pápa: „Il sovranismo mi spaventa, porta alle guerre”, i. m.

⁷⁵ Ferenc pápa: *Politika és társadalom. Beszélések Dominique Woltonnal*, Vigilia Kiadó, Budapest, 2020. 24–25. Fordította Bende József.

⁷⁶ Ferenc pápa: *The Amazon: New Paths for the Church and for an Integral Ecology*, 2019. október 26. 23. https://www.vatican.va/roman_curia/synod/documents/rc_synod_doc_20191026_sinodo-amazonia_en.html

⁷⁷ i. m. 51.

az egyház »a népeket kultúrájukkal együtt bekapcsolja saját közösségébe«, mert »az értékek és a pozitív formák«, melyeket minden kultúra hordoz, »gazdagítják azt a módot, ahogyan hirdetik, megértik és megélik az evangéliumot.«⁷⁸

A fentiek nyomán bizvást kijelenthető, hogy a pápa nem szakít a katolicizmus örökségével. Mindazok, akik a politikai felforgatót, a baloldali összeesküvőt vagy a kommunista ideológiával megfertőzött teológust látják benne, valójában nem Ferenc pápával, hanem magával a keresztény hagyománnyal és annak következetes olvasatával folytatják a vitájukat.

A pápa legutóbbi könyvének egy helyén az alábbiakat írja: „olyan politikai elgondolásra van szükségünk,

amely nemcsak az államapparátust és az újráválasztási kampányt menedzseli, hanem képes az erény gyakorlására, és új kötelékeket hoz létre. A Politikát, nagy P-vel, ahogyan szeretem nevezni, a közjó szolgálatáért kell rehabilitálnunk.”⁷⁹

Valahogy úgy, ahogy az uralkodó közjót a neves mester a 14. század elején a sienai Palazzo Pubblico Sala della Pace termének északi falfelületén megjelenítette: a rávetülő napfényben, az égi és földi erényektől körülvéve, a sok-sok elkülönülő és egymástól különböző személyt (azaz a megannyi „rész”) az egyetértés fonódó kötelékében tartja össze, s az igazságosságot sosem tévesztve szem előtt, a részekből békés, biztonságos és boldog egészet teremt.

⁷⁸ EG, 116. 70–71.

⁷⁹ ÁE, 178.

páratlan oldal

www.es.hu

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

**Kattintson
a www.es.hu-ra!
SMS-sel is
előfizethet!**

PUBLICISZTIKA,
FEUILLETON,
PRÓZA, INTERJÚ,
VERS, VISSZHANG,
KÖNYVKRITIKA,
MŰBÍRÁLAT,
GALÉRIA